

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKA RİAYETİN SAĞLANMASINDA ULUSLARARASI MEKANİZMALAR*

International Mechanisms in The Enforcement Of International Humanitarian Law

*Arş. Gör. Beyza GÜRLEYEN***

*Dr. Öğr. Üyesi Selman ÖZDAN****

ÖZET

Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında ve insan haklarının korunmasında en büyük engellerden bir tanesi silahlı çatışmalardır. Silahlı çatışmalar sırasında çatışmaya hiç katılmamış ya da çatışma dışı kalmış kişilerin korunması uluslararası insancıl hukuku oluşturan 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve Sözleşmelere Ek 1977 tarihli iki Protokolde düzenlenmiştir. Söz konusu kişilerin haklarını güvence altına almak adına getirilen koruma sisteminin daha iyi işlemesi için

* İnsancıl Hukuka Riayetin Sağlanmasında Devlet Egemenliğinin Rolü adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Erciyes Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı. E-posta: beyzagurleyen@erciyes.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7737-5917.

*** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Milletlerarası Kamu Hukuku Anabilim Dalı. E-posta: selman.ozdan@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1002-0625.

Makale Geliş Tarihi: 18.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 08.08.2022

Atıf Şekli: Beyza Gürleyen ve Selman Özdan , "Uluslararası İnsancıl Hukuka Riayetin Sağlanmasında Uluslararası Mekanizmalar", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2022): 0-0.

Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokollerde uluslararası mekanizmalar öngörülmüştür. Kuvvet kullanımının yasaklandığı günümüzde, uluslararası olsun veya olmasın silahlı çatışmalar varlığını sürdürürken bu çatışmalar sırasında uluslararası insancıl hukukun uygulanması için kullanılabilir ve başvurulabilir mekanizmaların neler olduğu daha iyi anlaşılmalı ve bu mekanizmalar işler hale getirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası insancıl hukuk, Koruma sistemi, Koruyucu Güç, Kızılhaç, Uluslararası Olayları Saptama İnsani Komisyonu, Birleşmiş Milletler.

ABSTRACT

One of the biggest obstacles in ensuring international peace and security and protecting human rights is armed conflicts. The protection of persons who have never participated in or been out of conflict during armed conflict is regulated in the Geneva Conventions of 1949 and the two Additional Protocols to the Conventions of 1977, which constitute international humanitarian law. International mechanisms are envisaged in the Geneva Conventions and Additional Protocols for the better functioning of the system of protection introduced to secure the rights of the persons in question. In the contemporary world order, where the use of force is prohibited, both international and national armed conflicts continue to exist. The mechanisms that can be used and applied for the implementation of international humanitarian law during these conflicts should be better understood and these mechanisms should be made operational.

Key Words: International humanitarian law, The system of protection, Protecting Power, Red Cross, The International Humanitarian Fact-Finding Commission, United Nations.

GİRİŞ

Silahlı çatışmalar sırasında uygulanacak hukuku düzenleyen uluslararası insancıl hukuk, 1899 ve 1907 La Haya Sözleşmeleriyle savaşların nasıl yürütüleceğine ilişkin teamül haline gelen kuralların kodifiye edilmesiyle uluslararası hukukta ilk yazılı düzenlemeler şeklinde yer almıştır. Ancak, esasında “insancıl” kullanımına, 1949 Cenevre Sözleşmelerinde yer alan grupların korunmasının devletlere ödev olarak yüklenmesiyle başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra insan hakları uluslararası düzeyde kabul görünürken, 1949 yılında kabul edilen dört Cenevre Sözleşmesinde¹ askeri ve insani gereklilikler arasında insani gereklilikler lehine düzenlemeler yapılmış ve Sözleşmelerde yer alan grupların hakları korunmuştur.² Silahlı çatışmalar sırasında 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve Sözleşmelere 1977 yılında yapılan iki Ek Protokolle³ sağlanan koruma sisteminin hayata geçirilmesi, çatışmanın taraflarına verilmiş temel bir yükümlülük olsa da söz konusu belgelerde koruma sisteminin daha iyi işleyebilmesi açısından Yüksek Akit Taraflara ve Kızılhaç gibi tarafsız sivil toplum kuruluşlarına da belirli yükümlülükler verilerek belgelere riayetinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çok taraflı ve uluslararası nitelikte bir yükümlülük doğmuştur.

Bu mekanizmalar arasında Yüksek Akit Taraflarca yüklenilmiş saygı gösterme ve saygı gösterilmesini sağlama taahhüdünün yanı

¹ *Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949 (1949 I. Cenevre Sözleşmesi); Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Geneva, 12 August 1949 (1949 II. Cenevre Sözleşmesi); Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949 (1949 III. Cenevre Sözleşmesi); Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949 (1949 IV. Cenevre Sözleşmesi).*

² A. Emre Öktem, *Terörizm İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları* (İstanbul: Derin Yayınları, 2011), 72.

³ *Protocol Additional (I) to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (1977 Ek Protokol I); 8 June 1977, Protocol Additional (II) to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (1977 Ek Protokol II), 8 June 1977.*

sıra Koruyucu Güç mekanizması, Uluslararası Kızılhaç Komitesine verilen yükümlülükler ile Uluslararası Olayları Saptama İnsani Komisyonu ve Yüksek Akit Tarafların Birleşmiş Milletler (BM) ile işbirliğine gitmesi öngörülmektedir.

Çalışmada, uluslararası insancıl hukuku oluşturan 1949 Cenevre Sözleşmelerine ve 1977 Ek Protokollerine riayetin sağlanması, bu belgelere saygı gösterilmesi için öngörülen mekanizmaların Sözleşmeler ve Protokollerde nasıl düzenlendiği ve mekanizmaların uygulanması için nelerin gerekli olduğu incelenecektir.

I. SAYGI GÖSTERME VE SAYGI GÖSTERİLMESİNİ SAĞLAMA TAAHHÜDÜ

1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek Protokol I'ın 2005 tarihli Ek Protokol III'ün⁴ 1. maddesinde yer alan "Yüksek Akit Taraflar, işbu Sözleşmeye her koşulda saygı göstermeyi ve bu Sözleşmeye saygı gösterilmesini sağlamayı taahhüt ederler"⁵ düzenlemesi, özellikle, Sözleşmelerde yer alan çatışma tarafları ifadesi yerine Yüksek Akit Taraflar ifadesinin tercih edilmesiyle sadece çatışmanın taraflarına değil, Sözleşmelere taraf bütün devletlere bir yükümlülük getirmektedir.⁶ Sözleşmelere saygı göstermek Antlaşmalar Hukukunun temel ilkesi olmakla birlikte burada bizatihi yer verilmesi, Yüksek Akit Tarafların genel yükümlülüklerine dikkat çekilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır.⁷ Özellikle, gerçekleşen iki dünya savaşında mevcut sözleşmelerin ihlallerinden kaynaklanan kötü tecrübeler de göz önüne alındığında bu ifadenin maddede yer alması olağan karşılanmalıdır. Bu kapsamda devletlerin Sözleşmelere aykırı tutum ve davranış-

⁴ *Protocol Additional (III) to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Adoption of an Additional Distinctive Emblem (Ek Protokol III), 8 December 2005.*

⁵ 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak m. 1. maddenin esas hali "*The High Contracting Parties undertake to respect and to ensure respect for the present Convention in all circumstances.*" şeklindedir.

⁶ Jean S. Pictet (ed.), *Commentary I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field* (Geneva: ICRC, 1952), 25.

⁷ Pictet, *Commentary I*, 25.

lar içerisinde olmamaları beklenmektedir.⁸ Aksi taktirde, Sözleşmelerin ihlali durumunda, devletlerin uluslararası haksız fiillerinden dolayı uluslararası sorumluluğu ileri sürülebilecektir.⁹

Saygı gösterilmesini sağlama ifadesi ise Yüksek Akit Taraflara yüklenen bir görev olmakla birlikte Akit Tarafların kime karşı bu yükümlülüğü yerine getireceği belirsiz bırakılmıştır. Saygı gösterilmesini sağlama taahhüdünün Yüksek Akit Tarafların kendi nüfuz alanları içerisinde bulunan kişilere dair yerine getireceği bir taahhüt olduğu genel kabul olmakla birlikte bu taahhüdün çatışma taraflarına karşı üçüncü devletlerin üstlenmesi gereken bir rolü içerip içermediği doktrinde tartışmalıdır. Genel kabul, söz konusu taahhüdün insancıl hukuk ihlalleri gerçekleştiren devletlere karşı Yüksek Akit Tarafların kuvvet kullanımına varmayan önlemler almaları gerektiğini ileri sürerken,¹⁰ bu kabule karşı olarak maddenin böyle bir anlam içermediği ve Yüksek Akit Tarafların, insancıl hukuka riayetin sağlanması için

⁸ Birleşmiş Milletler, *Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*, 23 Mayıs 1969, UNTS, vol. 1155, p. 331 m. 26.

⁹ Kenan Dülger, *Devletin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu* (İstanbul: Beta Yayınevi, 2015), 262. Antlaşmalar Hukukunda ise çok taraflı antlaşmaların ihlali halinde Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m. 60/2 düzenlemesine göre antlaşmanın askıya alınması ya da feshedilmesi hakkını vermektedir. Ancak 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak m. 2 uyarınca karşılıklılık kuralı aranmadığından ötürü tarafların antlaşmaları askıya alması ya da feshetmesi, insancıl hukuk kurallarının onlar için uygulanmaz hale gelmesine imkân veremeyecektir (Ayrıca bkz. Elif Uzun, *Uluslararası Hukukta Antlaşmaların Esaslı İhlal Nedeniyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması*, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013) 120 vd.). Ayrıca devletlerden ziyade uluslararası insancıl hukuk ihlallerini gerçekleştiren bireylerin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanmaları söz konusu olabilmektedir.

¹⁰ Knut Dörmann and Jose Serralvo, "Common Article 1 to the Geneva Conventions and the Obligation to Prevent International Humanitarian Law Violations", *International Review of the Red Cross*, 96 (2014) 707-736; Gérard, Niyungeko, "The Implementation of International Humanitarian Law and The Principle of State Sovereignty", *International Review of the Red Cross*, 31/281 (1991) 105-133; Toni Pfanner, "Various Mechanisms and Approaches for Implementing International Humanitarian Law and Protecting and Assisting War Victims", *International Review of the Red Cross*, 91/874 (2009) 279-328.

Koruyucu Güç, BM ile işbirliği gibi mekanizmaları kullanması gerektiği ileri sürülmektedir.¹¹

Yüksek Akit Taraflar, egemenlikleri altında bulunan kişiler üzerinde saygı gösterilmesini sağlama taahhüdünü gerçekleştirirken, başta silahlı kuvvetler olmak üzere devlete atfedilebilen eylemler dahilinde devleti temsil eden ve devlet adına hareket eden kişiler ile devletlerin egemen yetkilerini kullandığı sınırlar içerisinde yer alan özel kişiler açısından birtakım önlemler alınmalıdır.¹² Bu kapsamda silahlı kuvvetler içerisinde insancıl hukuka dair bilgilendirme eğitimleri verilebileceği gibi devletlerin, insancıl hukuk kurallarına dair kanun ve yönetmelik çıkarmaları da olası önlemler arasında yer almaktadır.¹³ Ayrıca, sivil nüfus arasında da insancıl hukuk hükümlerine dair bilgilerin yaygınlaştırmasının yanı sıra ihlallerin bastırılması ve bu ihlallere caydırıcılık getirme açısından Sözleşmelerin ağır ihlallerini gerçekleştiren özel kişi veya devlet içerisinde herhangi bir kademede yer alan kişileri aramak, kovuşturulmasını sağlamak yine Yüksek Akit Tarafların alacağı önlemlerdendir.¹⁴

Yüksek Akit Tarafların, egemenlikleri altında bulunan kişilerin yanı sıra uluslararası insancıl hukuk hükümlerini ihlal eden çatışma taraflarına karşı saygı gösterilmesini sağlama taahhüdü altında olduğu kabulü değerlendirildiğinde, bu kapsamda Akit Tarafların negatif yükümlülüğün yanı sıra pozitif yükümlülüğe sahip olduğu ICRC tarafından belirtilmektedir. Negatif yükümlülük altında tarafların, uluslararası insancıl hukuku ihlal eden davranışları teşvik etmekten kaçın-

¹¹ Michael N. Schmitt & Sean Watts, "Common Article 1 and the Duty to "Ensure Respect,"" *International Law Studies* 96 (2020) 674-706; Verity Robson, "The Common Approach to Article 1: The Scope of Each State's Obligation to Ensure Respect for the Geneva Conventions", *Journal of Conflict and Security Law* 25/1 (2020) 101- 115.

¹² ICRC, "Commentary of 2020 Article 1: Respect for The Convention" para. 177, <https://ihl-databa-ses.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=24FD06B3D73973D5C125858400462538> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).

¹³ ICRC, "Commentary of 2020" para. 179.

¹⁴ 1977 Ek Protokol I m. 85-86.

maları gerekirken,¹⁵ pozitif yükümlülük altında taraflar, ihlalleri önlemek adına aktif olarak harekete geçmelidir.¹⁶ Pozitif yükümlülükte tarafların Sözleşmelere saygı gösterilmesini sağlamak adına makul bir şekilde kendilerinden beklenen özeni göstermeleri yeterli görülmekte ve çaba göstermelerine rağmen gerçekleşecek başarısızlıklardan sorumlu olmaları beklenmemektedir.¹⁷ Pozitif yükümlülüğün içeriği tam olarak belirtilmemekle birlikte, uygulamalarla şekilleneceği ifade edilirken,¹⁸ bu yükümlülüğün sınırı ise uluslararası hukuk kuralları ile çizilmiş ve bilhassa yükümlülük gerçekleştirilirken BM Şartı m. 2/4'te yer alan kuvvet kullanma yasağının ihlal edilemeyeceği belirtilmiştir.¹⁹

Uluslararası veya ulusal mahkeme kararlarında ortak m. 1 doğrultusunda Yüksek Akit Tarafların çatışma tarafları üzerinde saygı gösterilmesini sağlama taahhüdü altında oldukları kabul edilse de taahhüdün ihlaline ilişkin bir yaptırım öngörülmesi söz konusu olmamıştır.²⁰

Son olarak maddede geçen “her koşulda” ifadesine değinmek gerekirse bu ifade, savaş veya barış zamanında yahut bir silahlı çatışmayı kimin başlattığına bakılmaksızın uluslararası olsun veya olmasın her türlü silahlı çatışma durumunda uygulanması gerektiğini ifade etmek üzere kullanılmıştır.²¹

Söz konusu taahhüt, Yüksek Akit Taraflara barış zamanında dahi yükümlülükler getirerek bilhassa egemen oldukları alanlarda ulusla-

¹⁵ ICRC, “Commentary of 2020” para. 191. Aynı yönde bkz. ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Judgement of 27 June 1986, para. 220; ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in The Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion of 9 July 2004, para. 159.

¹⁶ ICRC, “Commentary of 2020” para. 197.

¹⁷ ICRC, “Commentary of 2020” para. 198.

¹⁸ ICRC, “Commentary of 2020” para. 202-205.

¹⁹ ICRC, “Commentary of 2020” para. 207.

²⁰ Bkz. ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* para. 220; ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in The Occupied Palestinian Territory*, para. 159; Federal Court of Canada, *Daniel Turp. v. Minister of Foreign Affairs*, [2017] 4 F.C.R. 216.

²¹ Pictet, *Commentary I*, 26.

arası insancıl hukuk hükümlerinin kişiler tarafından bilinirliğinin arttırılmasını içerir ve ihlalleri gerçekleştirenlere karşı bir yaptırım uygulanması için tarafların harekete geçmesini öngörür.

II. KORUYUCU GÜÇ

1949 Cenevre Sözleşmelerinde düzenlenmeden önce Koruyucu Güç rolünü üstlenen tarafsız devletler, silahlı çatışmalar arasında özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda, savaş esirlerinin akıbetlerinin belirlenmesi ve esaret altında geçirdikleri zamanlarda durumlarının iyileştirilmesini sağlama görevini üstlenmişlerdir.²² İkinci Dünya Savaşı'nda savaşa katılmayan tarafsız güçlü devletlerin yok denecek kadar az olması, tarafsız Koruyucu Güçlere ihtiyacı ortaya koymuştur. Bu doğrultuda 1949 Cenevre Sözleşmelerinde düzenlenen Koruyucu Güçlerin görevlerinin neler olduğu tek bir maddede ayrıntılı bir açıklamayla yapılmaya da temel olarak "*anlaşmazlık halinde bulunan tarafların menfaatlerini korumakla*" görevlendirilmişlerdir.²³ Koruyucu Gücün gerçekleşen iki dünya savaşında olduğu gibi savaş esirlerinin haklarını koruma görevi sürdürülerek bu görev tanımlamalarının yapılmasından ziyade savaş esirlerine ilişkin düzenlemelerde Koruyucu Güce atıf yapılarak belirlenmiştir.²⁴ Bu kapsamda Cenevre Sözleşmelerinin uygulanmasını denetleme görevini üstlenen Koruyucu Güç, aynı zamanda çatışmanın tarafları arasında iletişim kanalı olma görevine de sahiptir.²⁵ Bu görevlerin yanı sıra denetleme ve iletişim görevleri içerisinde yer almayan ve birbirleriyle de çok az ilişkili olan birtakım görevleri mevcuttur.²⁶ Bu görevlere örnek olarak III. Cenevre Sözleşmesinin esirlerin naklini öngören m. 12, tutukluların temsilinin seçilmesine dair m. 79, mahkum temsilcisinin görevden alınmasının nedenlerinin açıklanmasını öngören m. 81 ve esirin ölümüne sebep

²² Pictet, *Commentary I*, 88.

²³ 1949 I. Cenevre Sözleşmesi m. 8, II. Cenevre Sözleşmesi m. 8, III. Cenevre Sözleşmesi m. 8, IV. Cenevre Sözleşmesi m. 9.

²⁴ Howard S. Levie, "Prisoners of War and the Protecting Power" *The American Journal of International Law*, 55/ 2 (1961) 38.

²⁵ 1949 III. Cenevre Sözleşmesi m. 23 (mahkumların güvenliği), m. 62 (çalışma ücreti), m. 63 (para transferi), m. 66- 68- 69- 100.

²⁶ Levie, "Prisoners of War" 41.

olan nedenlerin araştırılmasına dair Koruyucu Güce verilmesi beklenen raporu düzenleyen m. 121 verilebilir. Bu maddeler daha çok esir eden devletle Koruyucu Güç arasında birtakım bilgilendirmeler öngören maddeler olduğu için görev ve yetki kapsamında ya da iletişim kanalı olma noktasında değerlendirilemiyor.

Ancak Koruyucu Gücün görevini yerine getirmesi için öncelikle çatışmaya taraf devletlerin rızaları gerekmektedir.²⁷ Koruyucu Gücün, adına hareket edeceği çatışmaya taraf devletin bu konuda bir irade göstermesi gerekeceği gibi, nezdinde görev yapacağı devletin egemenlik alanlarında bulunabilmeleri için de bilhassa karşı tarafın rızasının olması gerekmektedir. Devlet egemenliğinin açık bir göstergesi olan rıza meselesinden ayrı olarak Koruyucu Gücün görevini yerine getirirken insani gerekliliklerin yanı sıra askeri gereklilik olarak da nitelendirilebileceğimiz “devletin ulusal çıkarları” gözetilmiştir. 1949 Cenevre Sözleşmelerinde bu durum şu şekilde düzenlenmiştir: “Koruyucu Güç temsilcileri veya delegeleri hiçbir şekilde mevcut Sözleşme kapsamındaki misyonlarını aşamaz. Özellikle, görevlerini yerine getirmeleri için Devletin güvenliğinin zorunlu gerekliliklerini dikkate alacaklardır. Faaliyetleri ancak zorunlu askeri ihtiyaçlar tarafından gerekli hale getirildiğinde istisnai ve geçici bir önlem olarak kısıtlanacaktır”.²⁸ Görüldüğü üzere, Koruyucu Gücün görevini ifa etmesi açısından kısıtlayıcı bir kullanım seçilmiştir. Ancak egemenliğin tamamen bir çekince sebebi olarak Koruyucu Gücün faaliyetlerini gereksiz yere sınırlamak veya yok saymak için ileri sürülemeyeceği de kabul edilmiştir.²⁹

Uygulamaya baktığımızda 1966 yılında ABD- Vietnam arasında yaşanan çatışmalarda ABD'nin Koruyucu Güç atanması talebini Vietnam'ın reddetmesi³⁰ ve 1972 yılında Pakistan- Hindistan arasındaki

²⁷ 1949 I. Cenevre Sözleşmesi m. 8, II. Cenevre Sözleşmesi m. 8, III. Cenevre Sözleşmesi m. 8, IV. Cenevre Sözleşmesi m. 9.

²⁸ 1949 I. Cenevre Sözleşmesi m. 8/3, II. Cenevre Sözleşmesi m. 8/3, III. Cenevre Sözleşmesi m. 8/3, IV. Cenevre Sözleşmesi m. 9/3.

²⁹ “Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949”, Vol. II-B, 111, https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/Dipl-Conf-1949-Final-Vol-2-B.pdf (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

³⁰ Dülger, *Uluslararası İnsancıl Hukuk*, 211.

çatışmalarda Pakistan'ın Koruyucu Güç atanması talebini Hindistan'ın kabul etmemesiyle³¹ karşılaşmaktayız. Koruyucu Güç atanması taraflar açısından ihlal iddialarının aslının ortaya çıkarılmasını sağlayabilecekken daha önemlisi bu ihlallerin hiç gerçekleşmeden bilhassa savaş esirlerinin haklarının uygulanmasının garanti altına alınmasında yardımcı olacaktır. Günümüzde Rusya- Ukrayna arasında gerçekleşen silahlı çatışmalar sırasında tarafların anlaşması üzerine Koruyucu Güç atanması mümkün olabilecekken bu durum devletlerin kendi vatandaşlarıyla iletişim halinde olmasını da sağlayacaktır.

III. ULUSLARARASI KIZILHAÇ KOMİTESİ

Merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde bulunan Uluslararası Kızılhaç Komitesi, hükümetler dışı bir insani örgüt olarak 1863 yılında Henry Dunant'ın girişimleriyle kurulmuş olup silahlı çatışmalar sırasında öncelikle yaralı ve hastaların durumlarının iyileştirilmesi üzerine faaliyet göstermiştir.³² Uluslararası insancıl hukuk kurallarının ve prensiplerinin oluşumunda da etkili olan Kızılhaç örgütü, siviller dahil olmak üzere silahlı çatışmalar sırasında mağduriyete uğrayan gruplara yardım etmek üzere tarafsız ve insani bir kuruluş olarak faaliyetlerini devam ettirmektedir.

1949 Cenevre Sözleşmeleriyle Kızılhaç örgütüne bizzat yer verilmiş olup Koruyucu Güç olarak tarafsız bir devlet atanmadığı zaman ikame olarak yer alabilirken³³ temel görevi insani yardım faaliyetlerini yürütmektir.³⁴ İnsani yardım faaliyetleri Kızılhaç örgütünün tekelinde olmayıp insani ve ayırım gözetmeyen sivil toplum kuruluşları da bu faaliyetleri yürütebilmektedir.³⁵ Bu kapsamda yalnızca ulusla-

³¹ Malcolm N. Shaw, *International Law* (New York: Cambridge University Press, 2008), 1199.

³² Nils Melzer, *International Humanitarian Law: A Comprehensive Introduction* (Geneva: ICRC, 2016), 35.

³³ 1949 I. Cenevre Sözleşmesi m. 10/3, II. Cenevre Sözleşmesi m. 10/3, III. Cenevre Sözleşmesi m. 10/3, IV. Cenevre Sözleşmesi m. 11/3.

³⁴ 1949 I. Cenevre Sözleşmesi m. 9, II. Cenevre Sözleşmesi m. 9, III. Cenevre Sözleşmesi m. 9, IV. Cenevre Sözleşmesi m. 10-30-59.

³⁵ 1949 I. Cenevre Sözleşmesi m. 9, II. Cenevre Sözleşmesi m. 9, III. Cenevre Sözleşmesi m. 9, IV. Cenevre Sözleşmesi m. 10-30-59.

rarası silahlı çatışmalar için değil aynı zamanda 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak madde 3 kapsamında da uluslararası olmayan silahlı çatışmalar için Kızılhaç veya insani sivil toplum kuruluşlarına bu kapsamda yetki verilmiştir.³⁶

İnsani yardım, mağduriyet içerisinde olan başta sivil halk olmak üzere yaralı ve hastaların ihtiyaç duyduğu temel insani gereklerin karşılanması amacıyla yürütülen insani faaliyetleri içermektedir. İnsani yardım faaliyetinin yürütülmesi için birbiriyle bağlı dört aşamanın gerçekleşmesi gerekmektedir.³⁷ Bunlar;

1. Devletlerin kendi etkin kontrolünde bulunan alanlardaki mağduriyet içerisinde olan gruplara yardım etmesi gerekmektedir. Bu yükümlülük öncelikle devletlere verilmiştir ki ayırım gözetmeden gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

2. Devletlerin söz konusu yükümlülüğü yerine getirmediği ya da getiremediği durumlarda insani yardım faaliyetlerini yürütmek üzere hizmet sunma hakkının doğması söz konusudur. Bu durumda hizmet sunma hakkı, Kızılhaç gibi sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra devletler ve uluslararası örgütler gibi diğer aktörlere de tanınmıştır.

3. İnsani yardım operasyonlarının gerçekleştirilebilmesi için ilgili devletin rızası gerekmektedir. Devletin rıza göstermesi hususunda hizmet tekliflerini keyfi olarak geri çeviremeyeceği kabul edilmektedir.³⁸

4. İlgili devletin de rıza göstermesi durumunda, gerçekleştirilmesi kararlaştırılan yardım faaliyetlerini gerçekleştirecek personelin ve

³⁶ 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak m. 3/2.

³⁷ ICRC, "ICRC Q&A and Lexicon on Humanitarian Access" *International Review of the Red Cross* 96/893 (2014) 363.

³⁸ ICRC, "Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949; Commentary of 1987 Material Field of Application", para. 4885, <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=15781C741BA1D4DCC12563CD00439E89> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

bu doğrultuda gerekli ekipmanların ve gönderilerin hızlı ve engelsiz bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması beklenmektedir.³⁹

Ayırım gözetmeyen insani yardım faaliyetleri için hizmet teklifinde bulunulması 1949 Cenevre Sözleşmelerinde ve 1977 Ek Protokollerde öngörülmuş bir hak olup devletlerin iç işlerine müdahale, düşmanca bir fiil olarak addedilemeyeceği gibi yardım faaliyetleri çatışmanın taraflarının statüsünü de etkilemez.⁴⁰

ICRC halihazırda Yemen, Etiyopya, Sudan, Suriye, Ukrayna gibi günümüzde çatışmaların devam ettiği bölgelerde insani yardım hizmetlerine devam etmektedir. Bu bölgelere temel insani ihtiyaçların sağlanması ve hasta ve yaralıların tıbbi ihtiyaçlarının giderilmesi ICRC tarafından gerçekleştirilmekte, kaybolan kişiler aranmakta ve her fırsatta taraflara uluslararası insancıl hukuka riayetin sağlanmasına dair çağrı yapılmaktadır.⁴¹

Uluslararası Kızılhaç Komitesi, kurulduğu andan itibaren silahlı çatışmalar sırasında insani gerekliliklere önem vererek çalışmıştır. Bu insani gereklilikleri akademik katkılar sağlama noktasında ortaya koyarken sahada da aynı önemde faaliyetlerini sürdürmektedir. 1949 Cenevre Sözleşmelerinde bilhassa Kızılhaç'ın adının zikredilerek ayrı bir görev atfedilmesi silahlı çatışmalar sırasında söz konusu örgütün önemini de ortaya koymaktadır. Uluslararası olsun olmasın silahlı çatışmalarda, çatışmaya taraf devletler yükümlülüklerini yerine getir(e)mediğinde insani yardım faaliyetlerinde bulunanlar tarafından, korunan kişiler için Sözleşmelere riayet edilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

³⁹ 1977 Ek Protokol I m. 70, 1977 Ek Protokol II m. 18/2.

⁴⁰ ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, para. 242; 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak m. 3.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Facts and Figures for ICRC Activities in Syria for 2021 <https://www.icrc.org/en/document/icrc-activities-syria-annual-report-2021> (Erişim Tarihi: 24.07.2022); Ukraine: Massive, urgent response needed to meet soaring needs <https://www.icrc.org/en/document/ukraine-massive-urgent-response-needed-meet-soaring-needs> (Erişim Tarihi: 24.07.2022); Yemen: Annual Activity Report 2021 <https://www.icrc.org/en/document/yemen-annual-activity-report-2021>(Erişim Tarihi: 24.07.2022).

IV. ULUSLARARASI OLAYLARI SAPTAMA İNSANİ KOMİSYONU

Uluslararası Olayları Saptama İnsani Komisyonu (*The International Humanitarian Fact-Finding Commission*) 1977 Ek Protokol I madde 90 ile getirilen yeni bir mekanizmadır.⁴² 1949 Cenevre Sözleşmelerinde *ad hoc* soruşturma komisyonlarının kurulması öngörülmüşse de insancıl hukuk kurallarının yerine getirildiğinin gözetimini sağlamak ve silahlı çatışma mağdurlarının haklarını güvence altına almak için kalıcı bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmuştur.⁴³ Ek Protokol I'in onaylanmasından hariç olarak Komisyonun yetkisinin tanınması kapsamlı bir beyanla yapılmalıdır.⁴⁴ Bu doğrultuda Komisyonun resmi olarak kurulması da 20 devlet tarafından onaylanmasına bağlı kılınmıştır ki Kanada'nın 20. devlet olarak Komisyonun yetkisini tanınmasıyla 1991 yılında Komisyon resmen kurulmuş, 1992 yılında ilk toplantısının gerçekleştirilmesi ve kurallarının belirlenmesiyle faaliyete geçmiştir.⁴⁵

1977 Ek Protokollerin hazırlık çalışmalarında, Komisyon var edilmeye çalışılırken, Soğuk Savaşın getirdiği bölünmüşlük işleri güçleştirmiştir. Sovyet Bloğu, Komisyona devlet egemenliği, müdahale yasağı gibi ilkeleri öne sürerek karşı çıkmıştır.⁴⁶ Buna rağmen Protokolde yer alan Komisyonun, resmen kurulması için 13 yıllık bir sürenin geçmesi gerekmiştir. Komisyon kurulmuş olsa da kurulduğu zamandan beri faaliyet gösterememiştir. Bunun sebebi Komisyonun bağımsız bir kuruluş olması dolayısıyla BM gibi örgütlerin daha ziyade kendi organları aracılığıyla soruşturmaları yürütmek istemesi ve

⁴² 1977 Ek Protokol I m. 90'da insani olmaksızın Uluslararası Olayları Saptama Komisyonu olarak kabul edilmiştir ama Komisyonun esas amacını vurgulamak ve diğer kurumlardan ayırmak için Komisyonun adına "insani" eklenmiştir (Frits Kalshoven, " The International Humanitarian Fact-Finding Commission Established by the First Additional Protocol to the Geneva Conventions" içinde *Reflections on the Law of War*, (Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2007) 845).

⁴³ Frits Kalshoven, "The International Humanitarian Fact-Finding Commission: Its Birth and Early Years" içinde *Reflections on the Law of War*, (Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2007) 794.

⁴⁴ 1977 Ek Protokol I m. 90/2-a.

⁴⁵ IHFFC, "International Humanitarian Fact-Finding Commission- The IHFFC in a few words", https://www.ihffc.org/index.asp?Language=EN&page=aboutus_general (Erişim Tarihi: 03.02.2022).

⁴⁶ Kalshoven, " Its Birth and Early Years", 798.

ihlalleri gerçekleştirenlerin olayları açığa çıkartmak istememesi yer almaktadır.⁴⁷

Komisyonun yetkileri 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek Protokol I'de belirtilen ağır ihlalleri ve diğer ciddi ihlalleri soruşturmak ve dostane girişimleriyle insancıl hukuka yeniden saygı gösterilmesini sağlamak şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁸ Komisyon bu yetkilerini Komisyonun yetkisini onaylayan devletler tarafından başka bir yetki lendirmeye gerek kalmadan gerçekleştirebilir.⁴⁹ Komisyona başvuru da ancak Komisyonun yetkisini onaylayan devletler tarafından yapılabilir ki bu durumda çatışmaya taraf olmasalar bile Komisyonun yetkisini onaylayan devletler arasındaki bir silahlı çatışmaya dair Komisyona başvuruda bulunabilirler.⁵⁰ Ancak Komisyonun görevlerini yerine getirebilmesi için kapsamlı onay vermeyen çatışmaya taraf devletlerin yalnızca ilgili çatışma için geçerli olmak üzere yani *ad hoc* rızası gerekmektedir.⁵¹

Soruşturmaların yürütülmesi yedi üyeli bir daire tarafından yapılır. Üyelerin beşi Komisyon başkanı tarafından, çatışma tarafı devletlerin uyuşu dışında adil coğrafi dağılıma göre seçilir. Diğer iki üye de yine çatışma taraflarının uyuşu dışında çatışma tarafı devletlerce seçilmektedir.⁵² İlgili tarafların soruşturmaya yardım etmesi ve kanıtlara erişimi kolaylaştırması beklenir. Dairenin bulduğu kanıtlara itiraz etme hakkı taraflara tanınmıştır.⁵³ Bunun dışında soruşturma sonucunda elde edilen bulgular iki tarafın da rızası olmaksızın kamuya paylaşılamaz.⁵⁴

⁴⁷ Frits Kalshoven, "The International Humanitarian Fact-Finding Commission: a Sleeping Beauty?". In *Reflections on the Law of War*, (Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2007) 837-838.

⁴⁸ 1977 Ek Protokol I m. 90/2-c.

⁴⁹ 1977 Ek Protokol I m. 90/2-a.

⁵⁰ Ayşe Nur Tütüncü, *İnsancıl Hukuka Giriş*, (İstanbul: Beta Basım, 2019) 166-167.

⁵¹ 1977 Ek Protokol I m. 90/2-b.

⁵² 1977 Ek Protokol I m. 90/3-a.

⁵³ 1977 Ek Protokol I m. 90/4.

⁵⁴ 1977 Ek Protokol I m. 90/5-c.

Komisyounun yetkileri 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek Protokol I'in ağır ihlalleri için öngörölmüş olup uluslararası silahlı çatışmalar açısından kabul edilmiştir. Ancak Komisyon, çatışma taraflarının rızaları dahilinde uluslararası olmayan silahlı çatışmalar için de soruşturma yürütebileceklerini açıklamıştır. Buna gerekçe olarak 1949 Cenevre Sözleşmelerinde yer alan ortak madde 3'ün uluslararası olmayan silahlı çatışmaları düzenlemesini göstermişlerdir.⁵⁵

1991 yılında yürürlüğe girdiği tarihten beri birçok çatışmada Komisyona başvurulmaya kalkışılrsa da böyle bir girişim hiç başarıya ulaşmamıştır. Bu hususta bilhassa tarafların çatışmalar sırasında yaşanan olaylar hakkındaki gerçekleri açığa çıkarmadaki isteksizlikleri yer almaktadır.⁵⁶ Komisyonun yeni yürürlüğe girdiği yıllara denk gelen Yugoslavya iç savaşı sırasında yaşanan uluslararası insancıl hukukun ciddi şekilde ihlal edildiği iddialarının ortaya çıkarılması adına ICRC'nin Komisyona başvurulması için taraflara yaptığı çağrılar sonuçsuz kalmıştır. Sri Lanka iç savaşı sırasında Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları, hükümetin gerçekleştirdiği uluslararası insancıl hukuk ihlallerine dair Komisyona başvurmayı düşünmüş olsalar da hükümetin de karşı iddiaları olabileceğini düşünerek vazgeçmişlerdir.⁵⁷ Günümüzde de Komisyon, Yemen ile Etiyopya'daki iç silahlı çatışmalar ve Rusya ile Ukrayna arasında gerçekleşen silahlı çatışmalarda hizmet sunmayı teklif etmişse de taraflardan cevap alamamıştır.⁵⁸

V. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İLE İŞBİRLİĞİ

1977 Ek Protokol I madde 89'da işbirliği başlığı altında Cenevre Sözleşmelerinin ve Ek Protokol I'in ağır ihlalleri durumunda Yüksek

⁵⁵ IHFFC, "Report of the International Fact-Finding Commission 1991 - 1996", 1996, 2, <https://www.ihffc.org/Files/en/pdf/report-1996-en.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

⁵⁶ Kalshoven, "Sleeping Beauty?", 837-838.

⁵⁷ Kalshoven, "Sleeping Beauty?", 839.

⁵⁸ "IHFFC has proposed its services [10/03/2022]", "Ethiopia: IHFFC has proposed its services [21/01/2021]" <https://www.ihffc.org/index.asp?Language=EN&page=news> (Erişim Tarihi: 14.04.2022); IHFFC, *Presidential Report on Activities of the Commission 2021, 2021* https://www.ihffc.org/Images/am-2022-05-en-presidential-report_2.pdf (Erişim Tarihi: 14.04.2022).

Akit Tarafların, Birleşmiş Milletler ile işbirliğine gitmesi öngörülmüştür.⁵⁹ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası barışı korumak ve güvenliği sağlamak temel amacı içerisinde kurulan ve aynı zamanda insan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine katkıda bulunma amacı taşıyan Birleşmiş Milletlerin,⁶⁰ kuvvet kullanımına sınırlandırma getirerek BM Güvenlik Konseyi tekelinde söz konusu amaçların gerçekleşmesinde belirli girişimlerde bulunma hakkı tanınmıştır. Bu kapsamda, BM Şartı'nın VI. Bölümü çerçevesinde uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları ve VII. Bölüm çerçevesinde barışın tehdit edilmesi, bozulması ve saldırı durumlarında alınacak önlemler yer almaktadır.⁶¹ Dolayısıyla Ek Protokol I'de belirtilen Yüksek Akit Tarafların BM ile işbirliği yöntemi kadar olağan bir mekanizma yok denebilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra silahlı bir çatışmanın varlığını önlemek üzere BM Şartı'nda getirilen kuvvet kullanma yasağı doğrultusunda silahlı çatışmaların uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye attığı aşıkardır.⁶² Ayrıca silahlı çatışmalar sırasında uluslararası insancıl hukuk çerçevesinde korunmaya çalışılan grupların hakları arasında temel insan hakları seviyesinde haklar da yer alırken bu hakların *erga omnes* nitelikte olduğu kabul edilmektedir.⁶³ Dolayısıyla uluslararası barışın ve güvenliğin yanı sıra insan haklarının da geliştirilmesi amacını güden BM, uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin gerçekleştirildiği silahlı çatışmalar için harekete geçmelidir. Bu kapsamda VII. Bölüm altında alınacak önlemler/yaptırımlar önem taşımaktadır. Bunlarla birlikte BM Şartı'nda yer almayan ancak pratik ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmış olan barış operasyonları BM Eski Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld tarafından uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü ve silahlı kuvvet kullanımını da içeren zorlayıcı tedbirler

⁵⁹ 1977 Ek Protokol I m. 89.

⁶⁰ Birleşmiş Milletler Şartı (*BM Şartı*), *Resmî Gazete* 6092 (24 Ağustos 1945), Kanun No: 4801, m. 1, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

⁶¹ BM Şartı VI ve VII. Bölümler.

⁶² BM Şartı m. 2/4.

⁶³ ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in The Occupied Palestinian Territory*, para. 157.

arasında, “VI Buçuk Bölüm” olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴ Bu operasyonların temel özellikleri ev sahibi devletin rızasının aranması ve barış operasyonlarında yer alan barış güçlerinin tarafsız ve muharip olmamaları şeklinde ifade edilebilir.⁶⁵

Uluslararası barışın tehdit edilmesi, bozulması ve saldırı fiilinin gerçekleştirilmesi durumlarında BM Güvenlik Konseyi çeşitli önlemler almada yetkili kılınmıştır. Bu önlemler ihlalleri gerçekleştiren devlete karşı ekonomik ve diplomatik olarak abluka, ambargo ya da diplomatik personelin geri çağırılması gibi yaptırımlar olabileceği gibi bunların yeterli kalmadığı durumlarda BM Güvenlik Konseyi silahlı kuvvet kullanımı da dahil gerekli gördüğü her türlü önlemi alabilmektedir.⁶⁶ BM ile işbirliği uygulaması 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokol I’in ağır ihlali için öngörülmüştür. Bu kapsamda uluslararası silahlı çatışmalar dışarıda bırakılmaya çalışılmış olsa da BM, örgütün niteliği gereği insan hakları ihlallerinin gerçekleştirildiği ve uluslararası barışı ve düzeni bozan durumlarda önlem alma yetkisine sahiptir. Dolayısıyla iç silahlı çatışma eşiğine ulaşmış devlet içi çatışmalarda, insancıl hukuku ihlal eden devletlere karşı uluslararası olmayan silahlı çatışmalar için geçerli olmak üzere insani müdahale kapsamında önlem alabilmektedir.⁶⁷ Örneğin, BM Güvenlik Konseyi bu tarz müdahaleye 1990’lı yıllarda Ruanda’da ve Somali’de yaşanan iç çatışmalar sırasında başvurmuştur.

BM Şartı VII. Bölüm altında silahlı müdahale hakkı olan BM Güvenlik Konseyi’nin kararıyla gerçekleştirilen operasyonlar, müdahale edilecek devletin rızası aranmaksızın hukuka uygunluk taşıırken, devletler tarafından re’sen harekete geçilmesi durumunda, müdahale edilen devletin egemenliğine saygı gösterilmediği tartışmaları meydana gelmiştir. İnsani müdahalenin egemenlik tartışmalarını aşmak amacıyla bağımsız uzmanlardan oluşan Kanada Hükümeti Ulusla-

⁶⁴ Erdem Denk, *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019) 308.

⁶⁵ Denk, *Uluslararası Örgütler*, 308-309.

⁶⁶ BM Şartı m. 41-42.

⁶⁷ Funda Keskin, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, *Uluslararası İlişkiler* 3/12 (2006-2007) 53.

rarası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty/ ICISS*) Aralık 2001'de hazırlamış olduğu Koruma Sorumluluğu Raporu'nu⁶⁸ yayınlamıştır.⁶⁹ Raporda, sorumluluk olarak egemenlik kavramı kabul edilmiş ve devletlerin egemenliklerinin soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar konularında uluslararası toplumun ne zaman harekete geçmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda devletlerin kendi sorumluluklarını gerçekleştirmede isteksiz ve yetersiz davranması durumunda uluslararası toplumun sorumluluk alması öngörülmüştür.⁷⁰ 2005 yılı BM Dünya Zirvesi'nde koruma sorumluluğu tartışılmış ve BM Genel Kurulu tarafından açıklanan Sonuç Bildirgesi'nde,⁷¹ koruma sorumluluğuna 138. ve 139. paragraflarda yer verilmiştir. Buna göre 138. paragrafta soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları olmak üzere dört suç sayılmıştır ve devletlerin halklarını bu suçlara karşı koruma sorumluluğu olduğu kabul edilmiştir.⁷² Sonuç Bildirgesi'nin 139. paragrafında ise sayılan bu dört suç karşı devletlerin halklarını koruması için uluslararası toplum, BM aracılığıyla, diplomatik, insancıl ve diğer her türlü barışçı yollarla koruma sorumluluğu altında olduğunu kabul etmişlerdir. Alınan barışçıl önlemlerin yetersiz olması ve ilgili devletin belirtilen suçlar kapsamında koruma sorumluluğunu yerine getirememesi halinde BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla BM Şartı VII. Bölüm altında, bölgedeki durumun vahametine göre bölgedeki kuruluşlarla işbirliğini sağlayarak kolektif hareket etmeye hazır olduklarını da beyan etmişlerdir.⁷³

2006 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin silahlı çatışma bölgelerinde sivillerin korunması ile ilgili olarak almış olduğu 1674 sayılı karar-

⁶⁸ ICISS, "The Responsibility to Protect", Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001.

⁶⁹ Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk 2*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019) 135.

⁷⁰ ICISS, "The Responsibility to Protect" para. 4.1.

⁷¹ UN General Assembly, 2005 World Summit Outcome 16 September 2005, A/RES/60/1.

⁷² UN General Assembly, 2005 World Summit Outcome para. 138.

⁷³ UN General Assembly, 2005 World Summit Outcome, para. 139.

la⁷⁴ birlikte Sonuç Bildirgesi'nde yer alan koruma sorumluluğunun ilgili paragraflarına atıf yapılarak BM Güvenlik Konseyi tarafından ilk kez kabul edilmiştir.⁷⁵ Koruma sorumluluğu, 83 BM Güvenlik Konseyi kararına,⁷⁶ 28 BM Genel Kurul kararına⁷⁷ ve 60 BM İnsan Hakları Konseyi kararına temel dayanak olmuştur.⁷⁸ Bu kararlardan alınan son birkaç karara bakıldığında Suriye, Güney Sudan, Etiyopya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi iç silahlı çatışmaların yaşandığı ülkelere yönelik kararlar alınmakla birlikte bu ülkelere koruma sorumlulukları hatırlatılmıştır. Son çare olarak silahlı müdahalenin öngörüldüğü koruma sorumluluğunda, 2011 yılında gerçekleştirilen Libya müdahalesi, koruma sorumluluğuna dayandırılarak gerçekleştirilen ilk askeri müdahale olma özelliğini taşımaktadır.⁷⁹

Libya müdahalesinin arka planında 2010 yılında başlayan Arap Baharı'nın Libya'ya ulaşmasının ardından ülkede başlayan protesto gösterilerinin büyüyerek iç savaşa dönüşmesi yer almaktadır. BM Güvenlik Konseyi 22 Şubat tarihinde yayınladığı Libya yetkililerine yönelik bildiriye, insancıl hukuk kurallarına uyma çağrısında bulunmuş ve yetkililere halklarını koruma sorumluluğu hatırlatılmıştır.⁸⁰ Ardından 26 Şubat tarihinde yönetimdeki bazı kişilere ilişkin seyahat yasağının getirilmesi ve mal varlıklarının dondurulması ve silah ambargosunun uygulanması 1970 sayılı kararla kabul edilmiştir. Ayrıca

⁷⁴ UN Security Council, Resolution 1674 (2006) 28 April 2006 S/RES/1674.

⁷⁵ Füsün Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2011) 106.

⁷⁶ Global Centre for the Responsibility to Protect "UN Security Council Resolutions and Presidential Statements Referencing R2P" 18 October 2021 <https://www.globalr2p.org/resources/un-security-council-resolutions-and-presidential-statements-referencing-r2p/> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

⁷⁷ Global Centre for the Responsibility to Protect, "UN General Assembly Resolutions Referencing R2P" 19 July 2021 <https://www.globalr2p.org/resources/un-general-assembly-resolutions-referencing-r2p-2/> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

⁷⁸ Global Centre for the Responsibility to Protect, "UN Human Rights Council Resolutions Referencing R2P" 26 July 2021 <https://www.globalr2p.org/resources/un-human-rights-council-resolutions-referencing-r2p/> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

⁷⁹ Özhan Hancılar, "2011 Libya Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk", *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/1 (2016).

⁸⁰ UN Security Council Press Statement on Libya, 22 February 2011, SC/10180- AFR/2120.

söz konusu kararlar BM Güvenlik Konseyi, Libya devleti yetkililerini Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevk etmiştir.⁸¹ Silahlı müdahaleyi kabul eden 17 Mart 2011 tarihinde alınan 1973 sayılı kararda, Libya yetkililerine koruma sorumluluğundan bahsedilmesinin yanı sıra sivilin korunması için tüm önlemlerin alınabileceğine ilişkin üye devletlere yetki verilmiştir.⁸² Yetkinin ardından Fransa, İngiltere ve ABD tarafından hava harekatı başlatılmış ardından bu hareket NATO'ya devredilerek devam ettirilmiştir.⁸³ 1949 Cenevre Sözleşmelerine ve Ek Protokol I'e uyumun sağlanması konusunda Ek Protokol I'de öngörülen mekanizmalardan BM ile işbirliği kapsamında, BM'nin amaçları doğrultusunda yalnızca uluslararası silahlı çatışmalarda değil uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda da insancıl hukuk ihlallerinin gerçekleşmesi durumunda harekete geçilebilmektedir. BM Şartı'nın VII. Bölümü altında BM Güvenlik Konseyi'nin barışın tehdidi ve bozulması durumlarında her türlü önlemi alma yetkisiyle devletlerin rızası alınmadan kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere insancıl hukuk ihlallerini gerçekleştiren devletlere karşı müdahalede bulunabilmektedir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan çatışmalarda çatışmaya katılmayan ve çatışmaya katılsa bile çatışma dışı kalan kişilerin korunmasına yönelik 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve bu Sözleşmelere ek 1977 Protokolleri kabul edilmiş olup bu belgelerle getirilen koruma sistemi, devletlerin haklarını düzenlemekten ziyade devletlerin yükümlülüklerine ilişkin tespitler ortaya koymuştur. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi öncelikle çatışmaya taraf devletlere yüklenmişse de Yüksek Akit Taraflara ve Kızılhaç gibi tarafsız ve insani sivil toplum kuruluşlarından da söz konusu grupların haklarının korunmasında birtakım yükümlülükleri yerine getirmesi beklenmiştir. Bu kap-

⁸¹ UN Security Council Resolution 1970 (2011) 26 February 2011 S/RES/1970.

⁸² UN Security Council Resolution 1973 (2011) 17 March 2011 S/RES/1973.

⁸³ Özhan Hancılar, "2011 Libya Müdahalesi".

samda, Sözleşmelere ve Protokollere uygun davranılmasının izlenmesi, bu amaç doğrultusunda ilgili tarafların denetlenmesi ve çatışma taraflarından Sözleşmelerin ihlalinin gerçekleştirilenlerin yeniden Sözleşmelere saygı göstermesini sağlanması için mekanizmalar öngörülmüştür.

Saygı gösterme ve saygı gösterilmesini sağlama taahhüdünde, çatışma taraflarından ziyade Yüksek Akit Tarafların üstlendiği bir yükümlülük söz konusudur. Bu yükümlülüğün barış ve savaş zamanında yerine getirilmesinin beklenmesiyle yükümlülüğün özenli bir şekilde gerçekleştirilmesi uluslararası insancıl hukuk ihlallerini önlemede etkili bir rol oynayacaktır. Saygı gösterilmesi taahhüdü altında Akit Tarafların, çatışma tarafları üzerinde böyle bir yükümlülük altında olmaları tartışmalı olsa da devletlerin böyle bir yükümlülük dahilinde kendilerinden beklenen özeni yerine getirmesi ve ihlalleri teşvikten kaçınması ihlallerin önüne geçilmesi adına önem arz etmektedir.

Koruyucu Güç, bilhassa savaş esirlerinin korunması ve Sözleşmelerle sağlanan korumanın gerçekleştirilmesini denetlemek üzere kullanılabilen bir mekanizma olarak öngörülmüştür. Ayrıca, çatışma tarafları arasında iletişimi sağlaması açısından da köprü görevi üstlenmektedir. Ancak çatışma taraflarının Koruyucu Güç mekanizmasının işlerlik kazanması için rızası gerekmektedir. Esasında toprakları üzerinde faaliyet göstereceği devletin işbirliği için aranan bu rıza, devletler tarafından mekanizmanın faaliyete geçip geçmemesine karar vermek adına kullanılmaktadır. Koruyucu Güç, günümüzde uygulanmasına eskisi kadar sık rastlanmamakla birlikte Sözleşmelerde yer alan varlığını sürdürmekte ve Sözleşmelerin uygulandığının denetlenmesi ve ihlallerin önlenmesi açısından etkili olabilmektedir.

Uluslararası Kızılhaç Komitesi, kurulduğu günden beri gerek uluslararası insancıl hukukun oluşumunda etkili olması gerek silahlı çatışmalar sırasında sahada faaliyet göstermesiyle önemini günümüzde de sürdürmektedir. Özellikle insani yardım konusunda Sözleşmelerde bizzat adı geçen kuruluş olmasının yanı sıra tarafsız ve

insani olma özellikleriyle yardımların gerçekleştirilmesinde öncü rolü üstlenmektedir.

Uluslararası Olayları Saptama İnsani Komisyonu, silahlı çatışmalar sırasında ihlal iddialarını incelemek ve maddi gerçekleri ortaya çıkarmak amacıyla kurulmuş bir mekanizma olma özelliği taşımaktadır. Ancak bilhassa maddi gerçekleri ortaya çıkarmada çatışma taraflarının isteksizliği ve Komisyonun faaliyete geçebilmesi için tarafların rızasının aranması, Komisyonu kurulduğu günden günümüze kadar işlemez hale getirmektedir. Komisyon işletilebildiği takdirde ihlalleri ortaya çıkartarak ihlallerin tekrar yaşanmamasını ve ihlalleri gerçekleştirenlerin sorumlu tutulmasını sağlayabilecektir.

Birleşmiş Milletler ile işbirliğinde, Güvenlik Konseyinin bağlayıcı karar alma yetkisiyle ihlalleri gerçekleştiren devletler üzerinde yaptırım uygulanması öngörülebilmektedir. Güvenlik Konseyi bu kararlar içerisinde ekonomik ve diplomatik yaptırımlar gibi kuvvet kullanımı içermeyen yaptırımlar alabilirken ayrıca uluslararası insancıl hukuk ihlallerini gerçekleştiren bireyleri Uluslararası Ceza Mahkemesine de sevk edebilmektedir. Bağlayıcı kararlar çerçevesinde silahlı kuvvet kullanımı kararını da Güvenlik Konseyi alabilmektedir. Ancak geliştirilen Koruma Sorumluluğu ile devletlerin ihlalleri önlemede kendilerinin önceliği olduğu kabul edilmiştir. Devletlerin ihlalleri önlemesine uluslararası toplumun yardım etmesi kabul edilirken, silahlı kuvvet kullanımının son çare olması öngörülmektedir.

Bu mekanizmalar çoğunlukla uluslararası silahlı çatışmalar için geçerli olsa dahi Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Sözleşmelerde uluslararası olmayan silahlı çatışmalar için de yetkilendirilmiş olup Uluslararası Olayları Saptama İnsani Komisyonu ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda da harekete geçmesi, yapılan bildirimler ve pratikler sonucu mümkün olmaktadır. Ancak bu mekanizmaların işlerlik kazanabilmesi için her şeyden önce devletlerin egemenliklerinin tezahürünü içeren rızalarının aranması gerekirken BM Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm altında gerçekleştireceği müdahaleler istisna teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

“Facts and Figures for ICRC Activities in Syria for 2021”
<https://www.icrc.org/en/document/icrc-activities-syria-annual-report-2021> (Erişim Tarihi: 24.07.2022)

“Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949”, Vol. II-B
https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/Dipl-Conf-1949-Final_Vol-2-B.pdf (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

“IHFFC has proposed its services [10/03/2022]”, “Ethiopia: IHFFC has proposed its services [21/01/2021]”
<https://www.ihffc.org/index.asp?Language=EN&page=news>(Erişim Tarihi: 14.04.2022).

“Ukraine: Massive, urgent response needed to meet soaring needs”
<https://www.icrc.org/en/document/ukraine-massive-urgent-response-needed-meet-soaring-needs> (Erişim Tarihi: 24.07.2022)

“Yemen: Annual Activity Report 2021”
<https://www.icrc.org/en/document/yemen-annual-activity-report-2021> (Erişim Tarihi: 24.07.2022).

Aksar Yusuf, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk 2*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019.

Arsava Füsün, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2011) 101-124.

Birleşmiş Milletler, *Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*, 23 Mayıs 1969, UNTS, vol. 1155, p. 331.

Birleşmiş Milletler Şartı (Kanun No: 4801) Resmî Gazete 6092 (24 Ağustos 1945) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949.

Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Geneva, 12 August 1949.

Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949.

Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949.

Denk Erdem, *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019.

Dörmann Knut and Jose Serralvo, “Common Article 1 to the Geneva Conventions and the Obligation to Prevent International Humanitarian Law Violations”, *International Review of the Red Cross*, 96 (2014) 707-736.

Dülger Kenan, *Devletin Uluslararası İnsancıl Hukukun İhlalinden Doğan Sorumluluğu*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2015.

Federal Court of Canada, *Daniel Turp. v. Minister of Foreign Affairs*, [2017] 4 F.C.R. 216.

Global Centre for the Responsibility to Protect, “UN General Assembly Resolutions Referencing R2P” 19 July 2021 <https://www.globalr2p.org/resources/un-general-assembly-resolutions-referencing-r2p-2/> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

Global Centre for the Responsibility to Protect, “UN Human Rights Council Resolutions Referencing R2P” 26 July 2021 <https://www.globalr2p.org/resources/un-human-rights-council-resolutions-referencing-r2p/> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

Global Centre for the Responsibility to Protect, “UN Security Council Resolutions and Presidential Statements Referencing R2P” 18 October 2021 <https://www.globalr2p.org/resources/un-security-council-resolutions-and-presidential-statements-referencing-r2p/> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

Humanitarian Law Violations”, *International Review of the Red Cross*, 96 (2014) 707-736.

Hancılar Özhan, “2011 Libya Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk”, *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/1 (2016).

ICISS, “The Responsibility to Protect”, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001.

ICJ, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Judgement of 27 June 1986.

ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in The Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion of 9 July 2004.

ICRC, “ICRC Q&A and Lexicon on Humanitarian Access” *International Review of the Red Cross* 96/893 (2014) 359–375.

ICRC, “Commentary of 2020 Article 1: Respect for The Convention”, <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=24FD06B3D73973D5C125858400462538> (Erişim Tarihi: 03.02.2022).

ICRC, “Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949; Commentary of 1987 Material Field of Application”, <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=15781C741BA1D4DCC12563CD00439E89> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

IHFFC, “International Humanitarian Fact-Finding Commission- The IHFFC in a few words”, https://www.ihffc.org/index.asp?Language=EN&page=aboutus_general (Erişim Tarihi: 03.02.2022).

IHFFC, "Report of the International Fact-Finding Commission 1991 – 1996", 1996, <https://www.ihffc.org/Files/en/pdf/report-1996-en.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2022).

IHFFC, *Presidential Report on Activities of the Commission 2021*, 2021 <https://www.ihffc.org/Images/am-2022-05-en-presidentialreport-2.pdf> (Erişim Tarihi: 14.04.2022).

Kalshoven Frits, "The International Humanitarian Fact-Finding Commission Established by the First Additional Protocol to the Geneva Conventions" içinde Reflections on the Law of War, Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2007, 843-857.

Kalshoven Frits, "The International Humanitarian Fact-Finding Commission: Its Birth and Early Years" içinde Reflections on the Law of War, (Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2007) 793-808.

Kalshoven Frits, "The International Humanitarian Fact-Finding Commission: A Sleeping Beauty?". In Reflections on the Law of War, Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff, 2007, 835-842.

Keskin Funda, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler* 3/12 (2006-2007) 49-70.

Levie Howard S., "Prisoners of War and the Protecting Power" *The American Journal of International Law*, 55/ 2 (1961) 29-52.

Melzer Nils, *International Humanitarian Law: A Comprehensive Introduction*, Geneva: ICRC, 2016.

Niyungeko Gérard, "The Implementation of International Humanitarian Law and The Principle of State Sovereignty", *International Review of the Red Cross*, 31/281 (1991) 707-736.

Öktem A. Emre, *Terörizm İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*, İstanbul: Derin Yayınları, 2011.

Pfanner Toni, "Various Mechanisms and Approaches for Implementing International Humanitarian Law and Protecting and Assis-

ting War Victims', *International Review of the Red Cross*, 91/874 (2009) 279-328.

Pictet Jean S. (ed.), *Commentary I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, Geneva: ICRC, 1952.

Protocol Additional (I) to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts 8 June 1977.

Protocol Additional (II) to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts 8 June 1977.

Protocol Additional (III) to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Adoption of an Additional Distinctive Emblem 8 December 2005.

Robson Verity, "The Common Approach to Article 1: The Scope of Each State's Obligation to Ensure Respect for the Geneva Conventions", *Journal of Conflict and Security Law* 25/1 (2020) 101-115.

Schmitt Michael N. & Sean Watts, "Common Article 1 and the Duty to "Ensure Respect,"" *International Law Studies* 96 (2020) 674-706.

Shaw Malcolm N., *International Law*, New York: Cambridge University Press, 2008.

Tütüncü Ayşe Nur, *İnsancıl Hukuka Giriş*, İstanbul: Beta Basım, 2019.

UN General Assembly, 2005 World Summit Outcome 16 September 2005, A/RES/60/1.

UN Security Council Press Statement on Libya 22 February 2011 SC/10180-AFR/2120.

UN Security Council Resolution 1674 (2006) 28 April 2006 S/RES/1674.

UN Security Council Resolution 1970 (2011) 26 February 2011
S/RES/1970.

UN Security Council Resolution 1973 (2011) 17 March 2011
S/RES/1973.

Uzun Elif, *Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Esaslı İhlal Nedeniyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013.